

УДК 37(477)(092)(043.3)

ПУБЛІЧНІ ЛЕКЦІЇ ІВАНА ВАСИЛЬОВИЧА ЛУЧИЦЬКОГО ЯК ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Матрос О.О.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті охарактеризовано публічні лекції І. Лучицького як одного із аспектів соціальної роботи в Україні у досліджуваний період, які він читав для різної аудиторії, зокрема, на користь південних слов'ян, для незаможних студентів, для громадських бібліотек, різного роду товариств. Висвітлено діяльність І. Лучицького в організації публічних лекцій у Києві та участь у засіданнях комісії публічних лекцій.

Ключові слова: І. Лучицький, публічна лекція, Київський університет Св. Володимира, «Университетские известия», соціальна робота.

Постановка проблеми. Формування інтелектуального та культурного потенціалу української нації потребує істотних змін у галузі освіти. Успішному реформуванню системи українського шкільництва, а також соціального виховання сприяє науково-теоретичне обґрунтування інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу, а також ретельне вивчення, об'єктивна оцінка, творче осмислення та впровадження в практику кращих надбань української освіти, педагогіки, а останнім часом і аспектів соціально-педагогічної роботи представниками минулих століть.

Сьогодні з'явилася реальна можливість для перегляду та нового прочитання традиційної проблематики, об'єктивного незаангажованого висвітлення подій і фактів, не досліджених у радянський період або ж відображених тенденційно.

А отже, вивчення ідей, поглядів, концепцій визначних культурно-освітніх діячів і педагогів минулого збагачує й урізноманітнює наші уявлення про соціально-педагогічний процес, а отже сприяє його новому прочитанню, відкриває його нові грані, новий зміст, нові цінності досліджень.

Особистість І. Лучицького є досить багатогранна, тому що, крім педагогічної діяльності, він плідно займався у сфері розвитку освіти, культури, соціального виховання у різних містах України, зокрема, брав активну участь у читанні та організації публічних лекцій в Києві, кошти від продажу яких йшли на користь недостатніх, або малозабезпечених студентів. Неодноразово був учасником засідань комісії публічних лекцій та дбав про подальший розвиток соціальної роботи в Україні.

Аналіз досліджень та публікацій. Проведений аналіз наукової літератури з теми дослідження свідчить, що у наш час деякі відомості про публічні лекції, благодійну діяльність І. Лучицького у сфері освіти згадується лише частково в наукових дослідженнях Л. Березівської, у контексті освітньо-виховної діяльності київських просвітницьких товариств та у дослідженні О. Новікової про педагогічну та просвітницьку діяльність вченого, Н. Логунової у дисертаційному дослідженні про науково-просвітницьку діяльність І. Лучицького, В. Онопрієнка. який досліджуючи постать Володимира Івановича Лучицького – батька вченого, згадав і про самого І. Лучицького та ін. Проте історіографічний аналіз наукової літератури свідчить про те, що досі немає цілісного

дослідження стосовно аналізу публічних лекцій читаних І. Лучицьким та впливу їх на розвиток соціальної роботи в Україні.

Мета статті – здійснити аналіз публічних лекцій І. Лучицького як одного із аспектів соціальної роботи в кінці ХІХ – на початку ХХ століття, визначити внесок вченого на подальший розвиток соціальної роботи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ще у 1876 р. Київський відділ слов'янського добродійного комітету просив ректора Київського університету Св. Володимира дозволу доценту І. Лучицькому прочитати публічну лекцію на користь південних слов'ян від імені слов'янського комітету. При цьому представлялася програма І. Лучицького [1, с. 59].

А 25 лютого 1879 р. молодий просвітник прочитав публічну лекцію для незаможних студентів на тему: «Провинциальные собрания во Франции при Людовике XVI и их политическая роль», яка була опублікована у двох номерах «Университетских известий». Лекцію визнали майже революційною, і ходили чутки, що за цю прочитану лекцію І. Лучицького можуть вислати до Сибіру [2, с. 19].

У 1885 р. І. Лучицький та А. Козлов, будучи професорами університету Св. Володимира, звернулися до Попечителя Київського навчального округу з проханням дозволити їм під час Великого посту прочитати публічну лекцію. До прохання додавали програму про італійського філософа Джордано Бруно, а отримані кошти з лекцій хотіли розділити на три частини: одну – для нужденних студентів, другу – для слухачок Вищих жіночих курсів, третю – на пам'ятник як згадку про Джордано Бруно, проєктований особливим комітетом в Італії [18, арк. 4]. У цьому ж році публічна лекція І. Лучицького, прочитана 21 квітня 1885 р., була опублікована в «Университетских известиях». А 15 березня 1898 р. в актовій залі університету, з дозволу керівництва Київського університету Св. Володимира, І. Лучицький прочитав публічну лекцію для малозабезпечених студентів на тему «Джордано Бруно» [4, арк. 5].

Водночас у 90-х рр. ХІХ ст. І. Лучицькому запропонувало Товариство взаємодопомоги євреям, що вчилися у м. Катеринославі, прочитати лекцію для товариства. Ця ідея виникла тому, що в м. Катеринославі з'явився той контингент публіки, який цікавився загальними питаннями

природознавства і суспільствознавства та був здатний зрозуміти їх науковість. А організація публічних лекцій сприяла розумовому розвитку членів товариства [5, арк. 1].

З кінця 90-х рр. і на початку 1900-х рр. І. Лучицький брав участь в організації публічних лекцій у Києві [3, с. 59] та неодноразово був присутній на засіданнях комісії публічних лекцій. Про це свідчать протоколи засідань Комісії публічних лекцій від 24 березня до 13 грудня 1898 р. Так, на одному із засідань комісії публічних лекцій 19 жовтня 1898 р. були присутні М. Дашкевич та І. Лучицький. Вони слухали звіт про обіг коштів, які надійшли за слухання лекцій до 18 жовтня 1898 р., обговорювали питання про встановлення певної норми для продажу квитків і квитанцій на всі лекції історичного і природничо-історичного відділень. Було встановлено: на природничо-історичне відділення – 220 квитків, на історичне відділення – 260 квитків. Також обговорювали питання про право переходу слухачів з одного відділення на інше та про послідовність та час цього переходу, про порядок та правила запрошення осіб для читання лекцій на майбутнє, обговорювали питання призначення дати для відкриття передплати на наступне півріччя та було відкрито передплату з 20 жовтня, обговорювали питання про винагороду двом служителям, які контролювали квитки при вході на лекції в минулому році та визначили просити І. Лучицького дати винагороду служителям. У цьому ж протоколі розміщувався і звіт про обіг коштів, які надійшли за публічні лекції до 18 жовтня 1898 р. по історичному відділенню та за окремі предмети. Так, за лекції І. Лучицького з нової історії продано 62 квитки на суму 124 руб., з давньої історії – 71 квиток на 142 руб. [6, арк. 9–10]. Але не всі студенти мали змогу відвідувати лекції, тому у 1896 р. до вченого звернувся професор Київської духовної академії В. Завитневич із проханням знизити ціни на квитки публічних лекцій для двохсот студентів духовної академії. Зазначив у листі, що «...студенти дуже просять про пільгові квитки, бо більшість із них – справді бідні, навіть кілька копійок для них – гроші» [13, арк. 1].

У листопаді 1899 р. попечитель Київського навчального округу надіслав листа з метою організації читання публічних лекцій, у якому зазначалося: «Голові Комісії публічних лекцій від Товариства Нестора Літописця. В доповнення до подання від 24 вересня цього року, прошу повідомити мене про місце і приміщення для читання публічних лекцій поіменованих в означеному поданні осіб, а також чи буде братися плата з відвідувачів та слухачів лекцій, і в особливому випадку – для яких осіб, товариств чи організацій вони будуть проведені» [7, арк. 1]. Оскільки І. Лучицький був членом Товариства Нестора Літописця, він читав публічні лекції, а саме з «Економічної історії Європи XVII і XVIII ст.» по середах від 8 до 9 години вечора. Були встановлені і ціни на лекції: від 10 лекцій і більше – 3 рубля, від 6 до 9 лекцій – 2 рубля, за 3 лекції – 1 рубль, окремі лекції коштували 50 копійок. При підписці на всі курси – 12 рублів. Допускалася і розстрочка. Також зазначалося, що лекції могли відбутися лише у тому разі, якщо підпишеться не менше 40 осіб на кожний курс. Також учений

читав публічні лекції з нової історії та з історії соціологічних теорій. Ці лекції містили досить цікаві теми, а саме: «Перехідний період від середніх віків до нового часу», «Його характер і зв'язок із середньовічним періодом», «Стани суспільства: дворянство, духовенство, міський стан і місто, селянство в XIV–XV ст.», «Економічні умови розвитку європейського життя в XIV–XV ст.», «Виникнення історії», «Перші спроби пояснення появи історичного життя», «Виникнення і розвиток теорії прогресу» та ін., які користувалися серед студентства великою популярністю» [4, арк. 1–6].

Ученому надсилали листи із запрошеннями прочитати публічні лекції у різних містах. Так, у 1899 р. до І. Лучицького звернувся комітет Полтавської громадської бібліотеки з проханням прочитати ряд лекцій, що організовувалися в Полтаві для громадської бібліотеки «...для задоволення незрілої потреби в самоосвіті». У містах, де були університети, упродовж кількох років влаштовувалися систематичні курси з різних галузей знань, а у провінційних містах труднощі полягали у відсутності таких лекторів, які б з успіхом взяли на себе популяризацію знань. Тому комітет вважав за доцільне залучити столичних діячів для участі в запропонованих читаннях [8, арк. 1]. А 27 січня 1899 р. І. Лучицький прочитав публічну лекцію, чистий збір якої склав 209 рублів 70 копійок, ця сума надійшла для громадської бібліотеки. За це комітет виразив вдячність від імені усієї громадської бібліотеки [8, арк. 2].

У 1900 р., 30 січня, І. Лучицький отримав запрошення прочитати публічну лекцію від колишнього члена правління Чернігівської громадської бібліотеки С. Лисенка такого змісту: «Ми чули, що незабаром Ви будете в Кишиневі, і Вам не буде важко заїхати на зайву добу в Одесу, до найближчого сусіда Кишинева, щоб тут прочитати ту саму лекцію «О крестьянском землевладении во Франции до и после революции» для нещодавно виниклого товариства допомоги в читанні бідним і хворим. Це товариство з безкоштовними бібліотеками і читальнями для портових робочих, бідного люду, а також для правильної організації читання в лікарнях, в'язницях, притулках» [14, арк. 1]. Градоначальник дозволив І. Лучицькому прочитати лекцію «Об экономическом строе Франции», але попередньо керівництво взяло довідки про «благонадійність» ученого [15, арк. 1].

У 1900 р., 13 вересня, Товариство взаємодопомоги студентам Київського університету Св. Володимира із вдячністю прийняло пропозицію І. Лучицького прочитати для них публічну лекцію на тему: «О земельной реформе в Англии в XIX в.», а 22 грудня І. Лучицький прочитав публічну лекцію, що містила такий перелік питань: «Процес розвитку поземельних відносин в Англії, Шотландії та Ірландії. Основні риси цих відносин. Землеволодіння в Англії, Шотландії та Ірландії у II половині XIX ст. Спроби реформ і їх характер до 1860 р. Виникнення нових течій у середовищі англійського суспільства і в парламенті». Лекція розпочиналася у восьмій годині вечора [9, арк. 6–7].

У залі Благородних Зборів 18 та 19 січня І. Лучицький прочитав дві публічні лекції на

тему: «Економічний устрій Франції в останній чверті XVIII ст.» для утриманців дитячих літніх колоній. Але варто зазначити і лекції на тему: «Виникнення і розвиток політичної Австралії», «Конституція і конституційний рух у Франції на початку XIX ст.» [9, арк. 8–9].

У березні 1905 р. звернувся до вченого і чернігівський землець В. Хижняков з приводу прочитання лекцій для Товариства допомоги учителям. У своєму зверненні В. Хижняков прохав І. Лучицького прочитати дві або три лекції, загалом для сільських жителів, тому темою лекції обрати що-небудь із місцевої історії, суспільної й економічної еволюції на Україні. Також просив І. Лучицького допомогти залучити до читання лекцій інших учених (Г. Афанасьева, М. Василенка, М. Трубецького та інших) [17, арк. 1].

У 1905 р., 21 грудня, І. Лучицький отримав запрошення від Уманського партійного Комітету кадетів прочитати публічну лекцію «О помещицких партиях в России» у м. Умані [16, арк. 1].

Учений отримав листа і від правління Товариства взаємодопомоги учнів та випускників народних училищ Лубенського повіту, у якому його прохали повідомити, коли він зможе прочитати лекції. Всі витрати на дорогу правління брало на себе [10, арк. 1].

У 1913 р., 28 лютого та 4 березня, І. Лучицький прочитав дві публічні лекції на тему: «Суспільний устрій Франції у XVIII ст.» у С.-Петербурзькому Товаристві народних університетів, Тенішевській аудиторії, відділенні суспільних наук у 1912/1913 навчальному році. Лекції мали таку програму: «Характерні риси соціального й економічного устрою Франції XVIII ст. Відмінність його від устрою інших європейських країн. Феодальний і сеньйоральний устрій Франції. Що збереглося в цьому устрої від середньовіччя». Початок лекції о восьмій годині вечора [9, арк. 1–2].

Щосереді від 8 до 9 вечора І. Лучицький читав публічні лекції з «Історії Європи у XIX ст.» з такою програмою: «Головна течія європейського життя XIX століття. Її характеристика. Зв'язок XIX ст. з XVIII ст. Період Реставрації. Реорганізація європейської системи і Віденський конгрес. Англія до 1832 року. Її економічний і політичний стан. Франція до 1830 року. Німеччина до 1830 року. Австрія і Меттерніх» [там само, арк. 2–3]. Читав публічні лекції І. Лучицький і з нової історії з такою програмою: «Перехідний період від середніх віків до Нового часу (XIV і XV ст.). Його характер і зв'язок із середньовічним періодом. Станова монархія. Процес виник-

нення представницьких закладів: англійського парламенту, французьких Генеральних штатів і парламентів, іспанських кортесів, сеймів у Данії і Швеції, і германських держав. Станові групи: дворянство, духовенство, міський стан та місто, селянство у XIV–XV ст.» [там само, арк. 4–5].

У 1914 р. помічник наглядача Київського акцизного управління В. П'ятов надіслав І. Лучицькому прохання вислати прочитану у Троїцькому народному домі лекцію «Как совершалась крестьянская реформа в Западной Европе и в чем сходство и различие ее с реформой 19 февраля». В. П'ятов просив дозволу в губернатора прочитати лекцію у м. Шполі, щоб 50 % чистого збору надійшло до каси Товариства взаємодопомоги, а інших 50 % надати бідним євреям м. Шполі [11, арк. 1].

Неодноразово І. Лучицький виступав з доповідями та рефератами на різні теми на загальних зборах Історичного товариства при Петербурзькому університеті, а в 1914 р. виступив з рефератами на тему: «Вопрос о продаже национальных имуществ во Франции», «Поземельная собственность в окрестностях Парижа накануне революции», «Организация сеньерии в Нормандии перед 1789 г.» [12, арк. 1–6].

Висновки. Отже, Іван Васильович Лучицький велику частину свого часу присвятив читанню публічних лекцій, які він читав великому загалу, а отримані кошти з лекцій надавав для нужденних, малозабезпечених студентів, для слухачок Вищих жіночих курсів, на споруду пам'ятників видатним діячам освіти та культури. Також неодноразово вчений брав участь в організації публічних лекцій у Києві, був присутній на засіданнях комісії публічних лекцій, про що свідчать протоколи засідань. На таких засіданнях члени комісії слухали звіт про обіг коштів, які надійшли за слухання лекцій історичного і природничо-історичного відділень, обговорювали питання про встановлення певної норми для продажу квитків і квитанцій на всі лекції. Це людина, яка не покладаючи рук до кінця своїх днів працювала на благо своєї країни та дбала про її добробут, що стало невід'ємною складовою у розвитку соціальної роботи в Україні.

Перспективи подальших розвідок напряму. Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів означеної проблеми. Подальшого вивчення потребують такі питання, як порівняльний аналіз благодійної діяльності І. Лучицького та інших вітчизняних і зарубіжних учених та їх вплив на подальший розвиток соціальної роботи тощо.

Список літератури:

1. Протокол заседания совета императорского университета Св. Владимира 24 сентября 1876 года и обзор преподавания во втором полугодии 1876–1877 учебного года // Университетские известия. – 1876. – № 12. – С. 53–94.
2. Онопрієнко В. І. Владимир Иванович Лучицкий 1877–1949 / В. І. Онопрієнко ; [отв. ред. И. И. Мочалов]. – М. : Наука, 2004. – 283 с. : іл. – (Серія «Научно-биографическая литература» / РАН).
3. Тарле Е. В. И. В. Лучицкий как университетский преподаватель / Е. В. Тарле // Научный исторический журнал. – 1914. – № 4. – С. 5–9.

Інститут рукописів Національної бібліотеки України
ім. В. І. Вернадського Ф. 66. Іван Васильович Лучицький

4. Спр. 560. Программы публичных лекций читаных членами Обществ Нестора Летописца и естествоиспытателей. 1897–1899, 1907 гг., 6 арк.

5. Спр. 263. Письмо И. Лучицкому с просьбой прочесть лекции в пользу общества взаимного вспомоществования учащим и учившим евреям г. Екатеринослава. 90-е гг. XIX в., 1 арк.
6. Спр. 209. Протокол заседаний Комиссии публичных лекций. 24 марта–13 декабря 1898 г., 15 арк.
7. Спр. 354. Письмо И. Лучицкому от Попечителя Киевского учебного округа по поводу организации чтения публичных лекций. 13 ноября 1899 г., 1 арк.
8. Спр. 269. Письмо И. Лучицкому от комитета Полтавской общественной библиотеки с просьбой принять участие в чтении публичных лекций и благодарностью за участие. 26 февраля 1899 г., 2 арк.
9. Спр. 210. Программы публичных лекций читанных И. В. Лучицким 1900-ые гг. XIX в., 9 арк.
10. Спр. 278. И. В. Лучицкому. Письмо с просьбой прочесть публичную лекцию с благотворительной целью. 5 ноября 1901 г., 1 арк.
11. Спр. 212. И. Лучицкому. Просьба выслать текст публичной лекции о крестьянской реформе для прочтения с благотворительной целью в г. Шполе. 25 февраля 1914 г., 1 арк.
12. Спр. 318. Уведомление о заседании исторического общества при Петербургскому университете. 1892 г., 1914 г., 1915 г., 6 арк.

Ф. Ш. Комплексний фонд «Листування».

Зібрання листів видатних діячів науки, культури і освіти XVII–XX ст.

13. Спр. 8054. В. Завитневич И. Лучицкому. Письмо 6 ноября 1896 г. из Киева, 2 арк.
14. Спр. 15269. С. Лисенко И. Лучицкому. Письмо 30 января 1900 г. из Одессы в Киев, 1 арк.
15. Спр. 15270. С. Лисенко И. Лучицкому. Письмо 20 апреля 1900 г. из Одессы в Киев, 1 арк.
16. Спр. 9663. Комитет партии Народной свободы И. Лучицкому. Письмо 19 декабря 1905 г. из Умани, 1 арк.
17. Спр. 8142. В. Хижняков И. Лучицкому. Письмо 28 марта 1905 г. из Чернигова в Киев, 1 арк.

Центральний державний історичний архів України, м. Київ Ф. 707.

Управління Київського учбового округу. 1832–1919 рр.

18. Оп. 41. Спр. 9. Сведение о службе и научной деятельности кандидата историко-филологического факультета Киевского университета И. Лучицкого 1875 г., 127 арк.

Матрос О.А.

Уманский государственный педагогический университет
имени Павла Тычины

ПУБЛИЧНЫЕ ЛЕКЦИИ ИВАНА ВАСИЛЬЕВИЧА ЛУЧИЦКОГО КАК ОДИН ИЗ АСПЕКТОВ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ В УКРАИНЕ В КОНЦЕ XIX – В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Аннотация

В статье охарактеризованы публичные лекции И. Лучицкого как одного из аспектов социальной работы в Украине в исследуемый период, которые он читал для разной аудитории, в частности, в пользу южных славян, для малоимущих студентов, для общественных библиотек, разного рода обществ. Отражена деятельность И. Лучицкого в организации публичных лекций в Киеве и участие в заседаниях комиссии публичных лекций.

Ключевые слова: И. Лучицкий, публичная лекция, Киевский университет Св. Владимира, «Университетские известия», социальная работа.

Matros O.O.

Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna

PUBLIC LECTURE OF IVAN LUCHITSKOGO AS ONE OF THE ASPECTS OF SOCIAL WORK IN UKRAINE IN THE LATE XIX – EARLY XX CENTURY

Summary

The article describes a public lecture I. Luchitsky as an aspect of social work in Ukraine in the analyzed period, which he read to different audiences, in particular, in favor of the southern Slavs, for low-income students, for public libraries, various kinds of societies. Highlights the activities of I. Luchitsky in the organization of public lectures in Kiev and participation in the meetings of the Commission of public lectures.

Keywords: I. Luchitsky, public lecture, Kyiv University SV. Vladimir, «University news», social work.